

AGUSTÍ ALTISENT

UNA SOCIETAT MERCANTIL A CATALUNYA A DARRERIES DEL SEGLE XII

El present article té per objecte publicar i comentar un document pertanyent al fons de Poblet, guardat a l'Arxiu Històric Nacional de Madrid, que conté el testimoni més antic conservat fins ara de l'existència d'una societat mercantil a Catalunya ¹.

I

UN DOCUMENT DE DISSOLUCIÓ DE SOCIETAT

TERMINOLOGIA.

El document en qüestió, que publico a l'apèndix, és l'acta de dissolució d'una societat que, fins a 1.er de maig del 1196, existí entre Bord de Girona i Nicolau de Sarlat respecte d'un obrador, l'activitat i l'emplaçament del qual no s'esmenten.

La terminologia del document és, llevat d'una excepció, la que apareix correntment en els contractes comercials catalans del segle XIII: la societat

1. F. Carreras Candi (*Notes dotzentistes d'Ansona*, "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", V, 1910, pàgs. 465 i 469 i segs.) donà a conèixer alguns contractes de societat vigatans que trobà a la "Cúria Fumada"; el més antic és de 1238 (pàg. 469, nota 197). Posteriorment, A. E. Sayous (*Les méthodes commerciales de Barcelone au XIIIème siècle, d'après les documents inédits des archives de sa cathédrale*, "Estudis Universitaris Catalans", XVI, 1931, pàgs. 155-198), publicà alguns contractes de Barcelona; el de *commendatio-dipòsit* més antic (amb pacte de partir-se, dipositant i dipositari, els eventuals *fructus*) és de 1215; dels que usen pròpiament la terminologia de la *societas*, el més antic és de 1261. (Sobre els vincles "más profundos que los puramente terminológicos" que uneixen els diferents tipus de comanda-dipòsit i la comanda que es barreja amb la societat, vegeu, en contra del que havia proposat Scialoja, J. Martínez Gijón, *La comenda en el derecho español. I. La comenda-depósito*, "Anuario de Historia del Derecho Español", XXXIV [1964], pàg. 37.) Finalment, Arcadi García (*Contractes comercials vigatans de principis del segle XIII*, "Ausa", núm. 43, 1963, pàgs. 321-329) donà a conèixer nous contractes de societat que comencen el 1230, i abans ja n'havia publicat un de comanda

és anomenada "consorcium" i "societas", i el document parla del "caballe" i del "lucrum", termes tots ells (llevat del primer, que només apareix en el nostre document) idèntics als emprats en els contractes vigatans que comencen el 1230 i que ha publicat Arcadi García². El document de Poblet mostra, doncs, que la terminologia de la institució estava ja fixada a Catalunya uns trenta-cinc anys abans del que sabem fins ara pels documents més antics conservats.

ESTRUCTURA JURÍDICA DE LA SOCIETAT.

El document de Poblet testifica la dissolució, no la constitució, de la societat esmentada, i per tant no s'ocupa de definir-ne el caràcter. Per això, l'estructura jurídica del contracte d'origen només la podem endevinar per alguns indicis, però no definir-la d'una manera acabada i precisa. El document ens dóna, tanmateix, unes quantes dades útils per a la reconstrucció de les principals condicions del contracte inicial i d'algunes de les circumstàncies del desenrotllament del negoci.

El consorci es diu haver versat "de operatorio, de caballe ac de lucro", i Bord de Girona reconeix haver recobrat "totum meum caballe et ius meum tocium lucri", a la vegada que declara davant de testimonis que no reclamarà res, en endavant, al seu ex-soci. Aquest, per la seva banda, diu estar "ex prefato consorcio mee voluntati de omnibus rebus bene paccatus". Tot i que l'expressió amb què comença la part de Nicolau de Sarlat sembla assentar una semblança de situació d'aquest soci amb Bord de Girona ("eadem conveniencia, ita similiter", etc.), com que no fa esment del cabal i diu només que Nicolau es considera pagat "de omnibus rebus", cal pensar que no es tracta d'una societat en la qual ambdós haguessin posat un capital similar en numerari i adquirit amb la suma l'obrador, sinó d'un tracte entre Bord de Girona com a capitalista i Nicolau de Sarlat com a

(amb pacte que els eventuals guanys seran tots per al dipositant) de 1221: *Un contrato de "comenda" de 1221*, "Ausa", núm. 27, 1959, pàgs. 166-172. Em plau de manifestar que el senyor Arcadi García ha tingut l'amabilitat de revisar la meua interpretació del document objecte del present estudi i de beneficiar-me d'algunes observacions i aclariments.

Les abreviatures usades en el present treball són les següents:

Cart. Poblet Tarr. = *Cartulari de Poblet. Edició del manuscrit de Tarragona*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1938.

AHN, *Cart. Poblet* = *Cartulari major de Poblet*, conservat a l'Arxiu Històric Nacional de Madrid.

AHN, *Clero* = Arxiu Històric Nacional de Madrid, Secció *Clero*, pergamins.

Arx. Cat. Lleida = Arxiu de la Catedral de Lleida.

Arx. Paher. Lleida = Arxiu de la Paheria de Lleida (Arxiu Municipal).

Llibre Blanch = *El "Llibre Blanch" de Santas Creus. Cartulario del siglo XII*, ed. por F. Udina Martorell, Barcelona, CSIC, 1947.

2. *Contractes comercials vigatans*, pàg. 326, docs. 2-4.

soci gestor, en virtut del qual el primer aportà a la societat els diners i el segon l'obrador, l'experiència professional i el treball³.

Car hi cabria pensar que l'obrador havia estat adquirit amb els diners de Bord i que Nicolau només havia aportat els coneixements tècnics i el treball, però el document de dissolució diu que el primer es queda amb el seu cabal i lucre, però no diu amb l'obrador, senyal que se'l queda Nicolau. Ara bé, el més probable és que, en separar-se, cada soci s'hagués endut el que havia posat en comú. Crec, doncs, que Bord de Girona hi posà els diners i Nicolau de Sarlat l'obrador i el treball. Aquest és, en efecte, el mètode seguit correntment en les societats comercials al segle XIII: les associacions d'aquesta mena eren ocasionals, no permanents, i, en separar-se els socis, cadascun d'ells retirava el que hi havia posat; l'endemà mateix ja podien tornar a aportar els mateixos béns en una altra societat.

La idea que acabem de fer-nos de la societat que estudiem ens la confirma la següent observació. Bord de Girona diu que ha recobrat els seus diners i rebut la seva part dels guanys; Nicolau de Sarlat, en canvi, afirma només ser ben pagat "de omnibus rebus", expressió de tipus general. Això demostra la condició de gestor d'aquest darrer, car vol dir que era ell, Nicolau, qui tenia en el seu poder els diners de Bord (a part els seus, si n'hi posà algun), a més del seu propi obrador. Nicolau, que ho tenia tot a les seves mans i no havia lliurat res del seu a Bord, no havia de rebre res d'ell, sinó, al contrari, li havia de restituir. Per això ell diu tan sols en general que es dóna per satisfet de tot, i és l'altre, només, que diu rebre cabal i lucre. Dit altrament: la prova que Nicolau era soci gestor és que la liquidació de la societat consisteix simplement en el fet que ell restitueix a Bord la seva part.

La societat, en dissoldre's, tenia un crèdit pendent: Ramon de Cervera li devia 552 sous jaquesos. El document de dissolució declara que els socis se'ls han de partir: "per medietatem habemus". Sembla, doncs, que la fórmula social era dividir mig per mig els beneficis, com era costum en els contractes de *societas* del segle XIII entre un soci capitalista i un gestor⁴.

Notem, finalment, que la societat liquidava amb benefici, car Bord de Girona recobra tot el seu capital i el lucre que li pertocava, el seu soci es dóna també per ben pagat, i, a més, hi ha pendent de cobrament el deute de Ramon de Cervera, un client, probablement. L'import que aquest havia de lliurar als ex-socis s'ha d'inscriure, doncs, entre els beneficis de la societat; si no n'hi hagués hagut d'altre (i Bord declara haver-ne cobrat), això sol ja donaria testimoni que la societat havia tancat amb guany po-

3. Aquesta és, precisament, l'estructura de la *societas* en la seva forma típica. Els documents de Vic en diuen, de vegades, "comanda ad societatem". (Vegeu A. García, *Tipos ousetanos de la "commenda" en el siglo XIII*, "Ausa", núm. 30, 1959, pàg. 292, doc. 5, de 1273.) Correspon al tipus b) de la classificació d'A. García, *Contractes comercials vigatans*, pàg. 324.

4. Vegeu A. García, *Contractes comercials vigatans*, pàg. 324.

sitiu. El fet de la seva dissolució, d'altra banda, no provaria que el consorci hagués anat malament, puix que, com hem dit, aquests contractes es feien per pocs anys⁵. La curta durada probable de la societat de Bord de Girona i Nicolau de Sarlat fa més notables, relativament, els beneficis obtinguts. El negoci, doncs, va rendir.

II

PERSONALITAT DELS SOCIS I DELS ALTRES PERSONATGES QUE FIGUREN EN EL DOCUMENT

Ignorem en absolut a què es dedicava l'obrador de Nicolau de Sarlat. Quant a l'emplaçament del negoci, el document tampoc no en parla. El coneixement que tenim, però, dels personatges que hi figuren ens permet de donar amb força seguretat el nom de la ciutat en la qual radicava la raó social i de conjecturar l'activitat de l'obrador. Entrem, doncs, en una llarga digressió sobre el que sabem dels nostres dos socis i dels altres personatges que figuren en el document. Això, a part de conduir-nos a les conclusions esmentades, ens farà entrar en contacte amb algunes d'aquestes persones de segona o tercera línia que l'historiador no pot oblidar.

BORD DE GIRONA: ECONOMIA I RELACIONS SOCIALS.

Bord de Girona el tenim molt documentat. Com que és un dels socis, la seva història ens interessa especialment: ens donarà una idea de la seva psicologia comercial i del seu paper en la vida social del seu temps.

La seva primera aparició és del març del 1184. Bord es fa en aquesta data amb la meitat d'un farraginar a Prades que li dona Guerau de l'Albiol, l'altra meitat del qual és de Pere de Déu, batlle de l'indret⁶. El primer contacte que tenim amb el nostre personatge ens el relaciona, doncs, amb

5. Vegeu A. García, *Contractes comercials vigatans*, pàg. 325. En la interpretació que acabo de fer dels beneficis, dono per entès que Bord, en dir "recuperatum habeo... ius meum tocium lucri", vol significar que ha rebut la part del lucre a la qual tenia dret. Hi cabria una altra possibilitat, i és que els únics beneficis obtinguts fossin els 552 sous acreditats i que per això Bord digués no que rep el lucre, sinó el dret a percebre'l. Però aquesta interpretació, no impossible, crec que s'ha de descartar. No em sembla tenir sentit que Bord digui que rep un dret al lucre; bastaria no parlar-ne, ja que després s'esmenta la qüestió del crèdit a partir. La frase vol dir, em sembla, que Bord rep aquella part del lucre total a què tenia dret en virtut del contracte inicial, i el crèdit pendent és de més a més. L'expressió "ius meum" equival a "partem meam"; si resta quelcom d'obscuritat a la frase redactada així, crec que cal posar-la al compte de la inhabilitat de l'escrivà.

6. *Cart. Poblet Tarr.*, doc. 216, pàgs. 128 i 129. Per Pere de Déu, vegeu la pàg. 259.

les muntanyes de Prades i amb el batlle; aquest darrer signà com a testimoni el document. Com que Pere de Déu tenia una casa a Lleida i apareix en documents lleidatans ⁷, podria ser que el tracte de Bord de Girona hagués estat fet a la ciutat del Segre; però no podem assegurar res. Afegim també, com una possibilitat, que l'adquisició d'un farraginar pot voler significar que el nostre home posseïa bestiar.

Pel mes de maig del mateix any trobem Bord en un altre document que ens mostra que es tractava d'una persona vistent dins les terres de Lleida i que estava vinculat a la cort. En aquesta data, en efecte, Alfons el Cast, juntament amb Pere de Besora, dóna a Pere Porta i a tots els altres pobladors del Vilosell el terme d'aquesta vila ⁸ i els cedeix sengles quarterades d'horta en alou, que els distribuïran Pere de Besora i Bord de Girona. El document, escrit a Fraga, porta els signes d'Alfons el Cast, Pere Balb, Esteve de Marimon, Pere de Besora i Bord de Girona ⁹.

Bord, doncs, és amb la cort, i el monarca li encomana una petita feina de confiança. Això lliga força bé amb la idea que, com anirem veient, ens hem de fer d'ell com la d'un home de negocis, car és ben conegut el paper que feien aquests, al costat dels nobles, en les corts de l'època i a Catalunya. No serà de més de subratllar que el nostre home figura en el document al costat de Pere Balb, el piadós i ric hisendat lleidatà ¹⁰.

L'any següent, el 1185, tornem a trobar Bord fincant-se a les muntanyes de Prades: Eimeric de Vilanova de Prades, senyor d'aquesta vila, li dóna (sense que es parli de preu ni de cens, com tampoc no se'n parlava en el document de Guerau de l'Albiol) una peça de terra al coll del poble ¹¹. Tant l'una com l'altra, Bord de Girona les posseirà sense restricció ni gravamen de cap mena, de manera que es deu tractar de dos francs aous. I respecte de la segona peça, pocs anys després, el 1189, Bord obtindrà de Guila, la mare d'Eimeric, que renunciï en favor seu als drets que hi pogués tenir ¹². Redactat per Guillem de Cortey, escrivà vinculat com veurem a la reina Sança, aquest darrer document sembla fet a l'indret on estava aleshores la cort; i Alfons el Cast fou a Lleida i a Cervera per aquestes dates ¹³.

7. Consta l'existència d'un "casallo Petri de Deo" a Lleida, en un document del 1180, i el mateix personatge figura de testimoni a Lleida el 1210 (Arx. Cat. Lleida, *Llibre Verd*, fols. 303 v. - 304 r. i 341 v.).

8. Pere de Besora havia rebut del rei el Vilosell en feu el 1178 (*Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, VIII, pàg. 58).

9. *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, VIII, pàg. 70.

10. Vegeu J. Lladonosa, *El monestir de monges de Sant Hilari*, "Miscellanea Populetana" ("Scriptorium Populeti", 1), Poblet, 1966, pàgs. 68 i 69.

11. *Cart. Poblet Tarr.*, doc. 150, pàg. 87.

12. *Cart. Poblet Tarr.*, doc. 149, pàg. 86.

13. "Mense februarii" a Cervera i "mediante mense februarii" a Lleida són datats sengles documents del rei. Vegeu J. Caruana, *Itinerario de Alfonso II de Aragón*, "Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón", VII (Zaragoza, 1962), pàgs. 250 i 251.

Fins ara hem trobat, doncs, Bord arrelant pels voltants de Prades, relacionat amb Lleida i fent-se amb la cort i amb la gent important del país. El 4 de març del 1187, abans de la darrera adquisició de drets de què hem parlat, el veiem donant un pas revelador de les seves possibilitats econòmiques i que novament insisteix en les seves relacions amb els personatges de les comarques d'entre Lleida i Tarragona. Em refereixo a un tracte que feu amb el monestir de Poblet i l'abat Pere de Talladell sobre l'*almunia* pobletana de Rocaverd. Bord comprà als monjos aquesta granja (situada entre Belcaire d'Urgell i Balaguer¹⁴) per 1.200 sous de Barcelona, quantitat que ja tenia donada al monestir ("quos ad utilitatem nostre domus iam de vobis receptos habemus", diu l'abat, frase que significa probablement que Bord els havia deixats als monjos en un moment anterior, en què els havien necessitat). Però si el nostre home es quedava amb la granja, també, per a salvació de la seva ànima i perdó dels seus pecats, establia que, de les rendes, els monjos en retiressin anualment 100 sous, amb els quals mantinguessin una candela encesa nit i dia davant l'altar de Santa Maria de Poblet. La resta, els monjos l'havien de donar a Bord mentre visqués, però a la seva mort fóra també del monestir, amb la condició de mantenir perpètuament la candela. Els monjos podran, si volen, vendre l'*almunia*, però han d'indemnitzar Bord i han d'assignar al manteniment de la candela 100 sous de cens a Lleida o al seu terme¹⁵.

En definitiva, Bord adquiriria solament l'usdefruit de la granja, només mentre visqués, i encara gravat per la qüestió de la candela. Em sembla més que probable que aquesta operació combinada dissimula uns fets dels quals és només la versió oficial. Potser, en efecte, havent passat temps després de rebre el préstec de 1.200 sous, no veient els monjos manera de tornar-lo, van oferir a Bord, per a compensar-lo una mica, part de les rendes de Rocaverd mentre visqués. En tot cas, ací s'amaga una situació econòmicament difícil per a Poblet i una solució benigna per al monestir, acceptada per Bord o potser proporcionada als monjos per ell mateix. En efecte, les dades que tenim del monestir en aquesta època ens mostren que Poblet tenia algunes petites possibilitats monetàries, però així que neces-

14. En el treball *Poblet, Bernat d'Anglesola i dues expedicions militars d'Alfons el Cast (València i Tolosa)*; "Miscellanea Populetana", pàg. 176, vaig donar una primera aproximació a la ubicació d'aquest topònim, situant-lo "pels voltants de Tèrmens, Menàrguens o Belcaire d'Urgell". Noves recerques em permeten ara de precisar aquest emplaçament. AHN, *Clero*, carp. 2017, perg. 15, diu: "Rochavert... habet affrontationem ex una parte in carreira de Balaguer, de altera parte in termino de Belchaire et de Avingocer, ex alia in termino Penalis de Gessona, ex alia parte in termino de Pedricio." Rocaverd, que s'anomenava anteriorment *Faneça* (AHN, *Clero*, carp. 2036, perg. 17), tocava, doncs, a la carretera que va de Tàrrega a Balaguer i als termes de Penelles, Belcaire i Pedris. Sobre la seva ubicació hi ha referències també a AHN, *Clero*, carp. 1998, perg. 18; carp. 1999, pergs. 3 i 4; carp. 2004, pergs. 15 i 16.

15. AHN, *Clero*, carp. 2043, perg. 3. Hi ha una referència a aquest tracte, però considerat com una simple venda i sense donar-ne la fesomia peculiar, a J. Fincstres, *Historia de el Real Monasterio de Poblet*, II, Cervera, 1753, pàg. 111.

sitava una quantitat un xic elevada (de vegades per a deixar-la en préstec a algun senyor o prelat amic) l'havia de manllevar¹⁶. Els 1.200 sous que Poblet devia haver necessitat, i que equivalien aproximadament a 120 morabetins¹⁷, devien ser difícils de tornar. El tracte que acabem de descriure fou una solució perquè el prestador en recobrés alguna cosa. Com que el document no dóna la impressió que les rendes de Rocaverd ultrapassessin gaire els 100 sous de la candela i no parla de passar comptes per a cobrar els 1.200, més aviat hi veig la gentilesa de Bord en acceptar una solució simbòlica (i encara oferir la candela) i una manera discreta, per part dels monjos, de fer un gest, ja que no podien pagar.

Bord no estava arrelat solament, ni principalment, pels voltants de Prades: li coneixem una vinya a Lleida o als seus encontorns¹⁸ i un hort tocant al mercadal de la ciutat del Segre¹⁹. Per aquesta època tenia ja també, segurament, una casa a la parròquia de Sant Joan, el barri més distingit de la Lleida medieval, que li trobem atribuïda el 1197²⁰. Això ens porta a pensar que el soci de Nicolau de Sarlat, malgrat les relacions que li hem vist amb Prades, era un ciutadà de Lleida. De seguida ho anirem comprovant.

En efecte, fou a Lleida on es va fer el tracte sobre la granja de Rocaverd, car el document fou escrit pel canonge Gerard de Caciola d'aquella seu, i de Lleida són els testimonis (Ramon de Portareig, Ramon Pere de Sanahuja i Ponç Gaufred). A Lleida es degueren traslladar, per aquest tracte, l'abat de Poblet, el prior Pere i el cellerer Ramon, que també signen.

L'endemà mateix del tracte de Rocaverd, és a dir, el 5 de març del 1187, els trobem tots, monjos i seglars, en un altre document en el qual Bord és també present: una concòrdia entre Poblet i Ramon Pere de Sanahuja sobre dues peces de terra, l'una prop de Sant Ruf i l'altra al Segrià²¹. L'escrivà, aquesta vegada, és Gregori, un altre notari lleidatà conegut, i el canonge Caciola fa de testimoni.

A primers de març del 1187, doncs, l'abat i alguns monjos de Poblet,

16. Vegeu A. Altisent, *Poblet, Bernat d'Anglesola i dues expedicions militars d'Alfons el Cast*, pàgs. 178-180.

17. 60 sous de Barcelona valien 6 morabetins, segons un document de 1175 que es refereix a pocs anys abans: "Lx. solidos barchinonensium... qui valcbant tunc .vj. morabetinos". (AHN, *Clero*, carp. 2022, perg. 13).

18. *Llibre Blanch*, doc. 319, pàg. 319, vistos els docs. 238, 297, 361 i 362 del mateix cartulari i la situació del 319 en el manuscrit, entre altres documents de Lleida.

19. Un document de 1179 parla de "unum casallum in ipso mercatallo Herde iuxta ortum de Bort de Gironda" (*Llibre Blanch*, doc. 218, pàg. 215).

20. El 5 de maig del 1197 el bisbe Gombau cedeix a Bernat de Solanelles una casa "in civitate Ylerde, in parrochia scilicet Sancti Iohannis de platea, et affrontant ex una parte in casis Bordi de Gironda" (Arx. Cat. Lleida, *Llibre Verd*, fol. 72 r. i v.). Sobre la importància social del barri, vegeu J. Lladonosa, *La ciutat de Lleida*, I, Barcelona, 1955, pàg. 100.

21. AHN, *Cart. Poblet*, fol. 88 r. i v.

volent trobar Bord de Girona i Ramon Pere de Sanahuja per a resoldre els afers que tenien pendents amb ells, anaren a Lleida. Bord, doncs, vivia allí, com Ramon Pere.

A Lleida, Bord de Girona devia fer figura de notable, car el trobem intervenint com a testimoni en un parell d'afers importants de la vida pública, al costat de grans personatges de la ciutat. El 14 de maig del 1189 signà en un document pel qual Ermengol VIII d'Urgell restituí al bisbe Berenguer els delmes que li havia usurpat. Bord hi figura amb gent coneguda de Lleida, com Guillem de Cervera, Ramon de Ribelles, Arnau de Sanahuja, Pere de Bellví, Isarn de Tolosa, els Balb i Pere de Portareig²². El setembre del 1190 el nostre home apareix en un altre document important per a la vida econòmica de la ciutat: la condonació que Pere Ramon Cavacèquia féu als lleidatans del tribut que pagaven per la sèquia del Segrià. Al costat de Bord hi ha aquesta vegada Esteve de Marimon, Isarn de Tolosa, Esteve Clavell, Bernat d'Ager i Esteve de Redorta²³. En aquest document i l'anterior, Bord de Girona figura, doncs, al costat del bo i millor de la vida pública i comercial de la ciutat²⁴.

També sabem alguna cosa de la seva família i emparentaments. El nostre home tenia dos fills: Arnau de Girona i Sança. Aquesta darrera era casada amb Pere de Puigverd²⁵, i Arnau, casat amb una tal Maria i pare d'Alda i de Raimunda, era cunyat de Guillem de Redes²⁶.

Arnau de Girona estava també molt ben fincat a Lleida; probablement, més per haver heretat del seu pare que per ascens econòmic personal, car el 1204 es vengué una casa a la parròquia de Sant Joan (distinta de la que hem esmentat de Bord, car les afrontacions difereixen) per 180 morabetins²⁷, i la seva muller, ja viuda, es desprengué d'una altra, també diversa, el 1224 i al mateix barri, per 270 morabetins²⁸; quantitats considerables que ens mostren la categoria d'aquests edificis.

De les relacions de Bord de Girona amb la cort, en tenim encara més notícies. El 13 de gener del 1194 el trobem de testimoni en un document de la reina Sança escrit per Guillem de Cortey, que probablement fou atorgat a Lleida²⁹. El primer d'agost del 1195 el tornem a trobar en un

22. Arx. Cat. Lleida, *Llibre Verd*, fols. 43 v. i 44 r.

23. Arx. Paber. Lleida, *Llibre Verd petit*, fols. 138 v. i 139 r.

24. Arnau de Sanahuja i Pere de Portareig foren dels quatre primers cònsols o pahers de Lleida (R. Gras y Esteve, *La Panderia de Lérida*, pág. 26). Sobre Bernat d'Ager, vegeu A. Altisent, *Bernat d'Ager, un lleidatà del segle XII amic dels monjos de Poblet*, "Centro Comarcal Leridano. Boletín interior informativo", núm. 115, págs. 28-30. Els altres personatges són prou coneguts a qui estigui familiaritzat amb la bibliografia lleidatana (Miret i Sans, Gras, Lladonosa, etc.).

25. "Signum Arnaldi de Girona qui fuit filius Burdi de Gerunda... Signum Sanchie sororis eius, uxoris Petri de Puigverd" (Arx. Cat. Lleida, *Llibre Verd*, fols. 109 v. i 110 r.).

26. Arx. Cat. Lleida, *Llibre Verd*, fols. 122 r.-123 r.

27. Arx. Cat. Lleida, *Llibre Verd*, fols. 109 v. i 110 r.

28. Arx. Cat. Lleida, *Llibre Verd*, fols. 122 r.-123 r.

29. E. Morera, *Tarragona Cristiana*, I, apèndix, doc. núm. 37. La cort fou a Lleida pel gener. Vegeu J. Caruana, *Itinerario*, pág. 282.

altre document de Sança també escrit per Cortey, "scriba domine regine"³⁰, que també degué ser fet a Lleida o als seus encontorns, car el rei, "mense augusti", signà a Lleida un conveni³¹, i el document on figura Bord es refereix al Vilosell. Al cap de pocs dies, el 13 d'agost, el nostre personatge fa novament de testimoni: es tracta de la donació que feren Assalit de Gudal, Guillem Darbanes i Garcia de Gudal, cortesans coneguts, a Poblet, de llurs drets a la torre d'Avimpelag, al Segrià. En el document hi ha el signe d'Alfons el Cast, i el tracte degué ser fet a Lleida, car està escrit per Ramon Iter, conegut escrivà de la ciutat³².

Ens resta parlar d'un negoci que relacionà Bord de Girona amb la Conca de Barberà: l'adquisició i explotació d'un molí a la Guàrdia dels Prats. Heus-ne ací la història.

Pel gener del 1190, Ramon de Cervera, Bernat de Conesa i Ponç de Salses havien cedit terra de la Guàrdia dels Prats a un tal Bernat d'Ostor, en establiment, perquè hi construís "unum kasalum molendinorum et intus eum molendinis". El molí o molins que l'emfiteuta hi havia d'edificar prendrien aigua de l'Anguera i d'un corrent o sèquia que travessava la partida de la Romeguera. Els donadors, que són els "domini Gardie Pratorum"³³, conservarien el domini directe i havien de percebre el terç; l'emfiteuta no podria tenir altre senyor que ells, i els "domini" es reservaven també un dret de fatiga per trenta dies³⁴.

Doncs bé, aquest molí que Bernat d'Ostor construí i posà en funcionament, al cap de cinc anys interessà Bord de Girona, el qual, el 28 de març del 1195, obtingué de Ramon de Cervera la cessió dels seus drets i l'autorització de comprar els llurs als altres "milites", és a dir, als dos "domini" que es repartien amb Ramon el domini directe³⁵.

Però Bord anava més enllà i devia tenir ja altres tractes fets a més d'aquest, car dos dies després de l'adquisició del dret de Ramon de Cervera es féu amb el domini útil del molí, pagant a Bernat d'Ostor 600 sous de Barcelona. El venedor feia constar que cedia tot el seu dret "salva tamen tertia parte dominorum Gardia Pratorum mulneriam inde levatam", i signaven el document els tres senyors del poble, autoritzant la venda i confirmant el dret del comprador, al qual, deien, farien "tenere et expletare" el molí³⁶.

30. AHN, Clero, carp. 2060, perg. 8.

31. J. Caruana, *Itinerario*, pàg. 294.

32. AHN, Cart. Poblet, fols. 109 v. i 110 r.

33. *Cart. Poblet Tarr.*, doc. 237, pàg. 144. Sobre la Guàrdia dels Prats en aquesta època, vegeu A. Altisent, *Notícies socials i econòmiques de Montblanc, la Guàrdia dels Prats i la Riba, pels voltants del 1200, en els documents de Poblet*, "VIII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos. Montblanc, 1966", Editorial Montblanc [Granollers-Barcelona], 1967, pàgs. 58-61.

34. *Cart. Poblet Tarr.*, doc. 239, pàg. 145.

35. *Cart. Poblet Tarr.*, doc. 236, pàg. 143.

36. *Cart. Poblet Tarr.*, doc. 237, pàg. 144.

Bord anava, doncs, per explotar la petita indústria. Encara més: el nostre home no havia adquirit tots aquests drets per anar tirant, sinó que devia tenir projectes concrets i volia fer rutllar el molí amb certa intensitat, car per l'agost del mateix any demanà i aconseguí autorització per a engrandir la instal·lació eixamplant dos pams la conducció de l'aigua, cosa que potser vol dir que en lloc d'un molí en volia instal·lar dos en el mateix casal, com era força freqüent. L'autorització li donaren aquesta vegada Bernat de Conesa i el seu germà Guerau de Vallclara³⁷.

Amb tot, és possible que l'empresa del molí de la Guàrdia durés poc, car sabem que el 1197 Ramona de Salses i el seu fill Ponç (sens dubte la viuda i el fill de Ponç de Salses, que ja devia ser mort) cediren a Poblet els drets que tenien al molí "qui fuit Bernardi de Oztor", en un document on figuren de testimonis Bernat de Conesa i Guerau de Vallclara i on no es parla per a res de Bord³⁸. ¿És que els drets d'aquest havien passat també al monestir? No ho sabem. Per a la nostra present investigació ens basta, però, haver anotat que Bord de Girona adquirí, amplià i explotà, si més no entre 1195 i 1197, un molí hidràulic a la Guàrdia dels Prats. Fou justament per aquesta època que posà diners en un obrador de Nicolau de Sarlat. Aquests anys van ser, doncs, d'eufòria i d'iniciatives per al nostre personatge.

Inventariem el que hem anat trobant. Bord de Girona és un lleidatà amb casa i terres a la ciutat, disposa de diners, potser té bestiar, i intervé en afers importants, relacionats amb la seu i amb l'economia lleidatanes, al costat dels personatges i comerciants més distingits. Està vinculat a la cort i figura amb Alfons el Cast o amb la reina quan fan estada a Lleida o als seus encontorns; en aquests casos, Bord de Girona s'afegeix al seguici reial, i el podem trobar, per exemple, a Fraga. La seva experiència fa que el rei li confiï algun petit encàrrec de distribució de terres.

Bord és un home emprenedor: es finca a Prades i als seus voltants i en un moment donat compra i explota un molí a la Conca de Barberà, al mateix temps que s'associa amb Nicolau de Sarlat per fer rutllar un obrador. El nostre home es fa amb els monjos de Poblet, als quals treu generosament d'un mal pas i, per tranquil·litzar-los, accepta de fingir-se usufructuari d'una explotació agrícola de la vora de Balaguer. Per altra banda, dins la societat lleidatana, Bord de Girona està esplèndidament emparentat: és sogre de Pere de Puigverd. El nostre personatge té, doncs, tots els caps lligats: qualitats personals, casa i terres, diners, relacions i influències.

¿Què ens dóna la biografia de Bord de Girona per averiguar la radi-

37. *Cart. Poblet Tarr.*, doc. 238, pàgs. 144 i 145.

38. *Cart. Poblet Tarr.*, doc. 235, pàg. 143.

cació de la societat mercantil que formà amb Nicolau de Sarlat? És prematur de treure conclusions abans d'acabar la investigació sobre els altres personatges. Diguem de moment que dues comarques de Catalunya semblen endur-se totes les possibilitats: el Segrià i la Conca de Barberà. Que equival a dir dues poblacions: Lleida i Montblanc³⁹.

NICOLAU DE SARLAT.

Així com de Bord de Girona en tenim moltes notícies, el seu soci només el coneixem pel document de dissolució de la societat⁴⁰. El seu cognom, però, ens diu alguna cosa en remetre'ns a una procedència aquitana. Sarlat, a la vall del Dordonya (Périgord), devia ser el seu origen o el de la seva família pròxima. Això, unit al fet que posseïa un obrador en el qual un home perspicaç com Bord de Girona posà diners, ens invita a suposar que Nicolau de Sarlat era un petit industrial amb coneixements tècnics, especialitzat en alguna manufactura o bé poc coneguda a Catalunya, o bé practicada aleshores ací en condicions d'inferioritat respecte de l'experiència de l'aquità. Ja ens n'ocuparem més avall.

Quant a la residència de Nicolau de Sarlat, el document no ens en diu res. Ara, de pobladors procedents de Sarlat, al segle XII, només n'he pogut trobar un altre a Catalunya, i residia a Lleida. En efecte, el 1168, un tal Bertran de Sarlat i la seva muller Guillema vengueren a Ramon Anglès una casa a la parròquia de Sant Vicenç de Lleida per 25 morabentins. L'esmentada casa, Bertran i Guillema l'havien adquirida "per compra", i, com que no s'esmenta cap cens, hem de creure que l'havien comprada netament⁴¹. El mateix Bertran de Sarlat, el 1174, fou un dels sis beneficiaris d'una cessió de vinya a Palomera que féu Alfons el Cast, per la qual, entre tots plegats, pagaren 1.500 sous jaquesos, que si eren a parts iguals toquen a 250 sous per cap⁴². Bertran fou finalment també, juntament amb altres lleidatans, marmessor de Guillem de la Redorta, que tenia béns a Lleida⁴³. No hi ha cap dubte, doncs, que Bertran de Sarlat residia a Lleida. I podem afegir que si el 1168 ja havia comprat una casa

39. A Montblanc hi ha documentats obradors, en aquesta època. Vegeu A. Altisent, *Notícies socials i econòmiques de Montblanc*, pàgs. 50-58.

40. Sempre em pot haver passat per alt un nom entre els testimonis d'un document o els propietaris de les finques que afronten amb les que són objecte de transaccions, però no he trobat el nom de Nicolau de Sarlat més que en el nostre document, després d'haver llegit detingudament la documentació de Poblet de l'època, el *Llibre Verd* de l'Arxiu de la Catedral de Lleida i el *Llibre Verd petit* de l'Arxiu de la Paheria.

41. AHN, *Clero*, carp. 2011, pèrg. 7.

42. AHN, *Cart. Poblet*, fol. 68 r.

43. AHN, *Clero*, carp. 2068, pèrg. 8. Un altre dels marmessors era Esteve de la Redorta, que apareix com a testimoni en el document de dissolució de societat que estem estudiant.

devia ser un dels repobladors d'enllà dels Pirineus que acudiren a la ciutat del Segre arran de la seva reconquesta, i si el veiem disposar de béns i de diners era probablement un comerciant com els que vingueren a Lleida en aquella circumstància i s'enriquieren treballant a les terres noves, com els marxants tolosans que tenim documentats ⁴⁴.

Tot això no ens permet de concloure que Nicolau de Sarlat fos parent de Bertran i residís també a Lleida, però, donat que no trobem llavors altra gent de Sarlat a Catalunya ⁴⁵, la presència a Lleida d'aquest altre sarlatià crea una certa probabilitat. Si d'altres raons ens inclinen, doncs, a pensar que Nicolau de Sarlat vivia a Lleida, aquest indici ens podrà ajudar a suposar-lo allí, com vingut a establir-se a la vora del seu covilà i potser parent. Tant més que Sarlat, al segle XII, era una petita població, els immigrants de la qual havien d'estar en relació, i que la immigració es feia, moltes vegades, a base de nuclis de radicació en els quals es concentraven espontàniament els procedents d'una mateixa localitat.

RAMON DE CERVERA I ELS SOUS JAQUESOS.

El nostre document diu, com hem vist, que Ramon de Cervera devia a la societat 552 sous jaquesos.

Coneixem diversos personatges d'aquest nom. Un és el senyor de l'Espluga Jussana i d'alguns castells de la Segarra; era casat amb Ponceta; el tenim documentat fins al 1182 ⁴⁶. Un altre, que és potser el mateix, apareix des de 1184 com a espòs de Tiborgs, filla de Bernat d'Anglesola, i era senyor de la Guàrdia dels Prats ⁴⁷. Sabem que estava relacionat amb Bord de Girona per la qüestió del molí de la Guàrdia de què hem parlat. El marit de Tiborgs posseïa el 1196 el castell de Torres de Segre i tenia el de Gebut (terme d'Aitona) pel comte d'Urgell; el 1227 vengué o empenyorà Torres a uns marxants de Lleida ⁴⁸.

Hi ha un altre personatge del mateix nom que l'any 1223 estava casat amb Miracle d'Urgell i que és consogre del Ramon de Cervera espòs de

44. Vegeu J. Lladonosa Pujol, *Marchands toulousains à Lérida aux XIIème et XIIIème siècles*, "Annales du Midi", t. 70, núm. 40, abril 1958, pàgs. 223-230.

45. No n'apareix cap en els treballs de Miret i Sans que es refereixen a Tortosa, ni n'esmenta cap Bayerri en la seva obra; tampoc no n'ha trobat cap l'arxiver municipal senyor Jesús Massip, segons amablement em comunica. Quant a la Conca de Barberà, no hi ha cap rastre de sarlatians en els documents. Cal advertir, però, que a Montblanc sembla haver-hi hagut aquitans, car tenim documentada una família "de Bordel". Vegeu A. Altisent, *Notícies socials i econòmiques de Montblanc*, pàg. 56. Ch. Higounet no trobà tampoc cap sarlatià a Catalunya. Vegeu *Mouvements de populations dans le Midi de la France du XIe au XVe siècle*, "Annales E.S.C.", 1953, pàgines 1-24.

46. Vegeu A. Altisent, *Un poble de la Catalunya nova els segles XI i XII. L'Espluga de Francolí de 1079 a 1200*, "Anuario de Estudios Medievales", III, 1966, pàgs. 131-213.

47. Vegeu A. Altisent, *Notícies socials i econòmiques de Montblanc*, pàgs. 58 i 59 i nota 54.

48. J. Miret i Sans, *Les cases de Templers i Hospitalers en Catalunya*, Barcelona, 1910, pàg. 318. Vegeu J. Ainaud, *Jaume Sarroca i Jaume I*, "Estudis Romànics", X, 1962, pàg. 134.

Ponceta⁴⁹. Segons Miret i Sans, Ramon de Cervera era també el nom d'un comanador de Gardeny⁵⁰ i, el 1227, del preceptor dels hospitalers d'Ulldecona⁵¹.

El del nostre document no apareix relacionat amb cap territori. Resta, doncs, el dubte de si estava vinculat a la Conca de Barberà o al Segrià i l'Urgell, car cal descartar el preceptor d'Ulldecona, pel seu allunyament geogràfic. Ara, per a la nostra present investigació, el que ens interessa saber és on podia estar radicada una societat a la qual un Ramon de Cervera imprecís devia 552 sous jaquesos. Doncs bé, dins de Catalunya, l'àrea de circulació de la moneda jaquesa, a la segona meitat del segle XII, són les terres de Lleida. A la Conca de Barberà totes les compravendes i censos que coneixem són estipulats en moneda de Barcelona⁵², i si haguéssim d'assenyalar, entre Lleida i la Conca, un punt límit màxim aproximatiu d'expansió de la moneda de Jaca en direcció al sud-est de Lleida, jo proposaria de designar Juneda i diria que els sous jaquesos no circularen més avall⁵³.

D'altra banda, en el cas de la societat que ens ocupa, el més lògic és que si el deutor i els creditors residien en diferent comarca, el deute estigués estipulat en la moneda que circulava a la dels creditors. Això sembla succeir sempre, per exemple, en els tractes que realitza Poblet en aquesta època amb persones de fora de la Conca. El monestir paga amb sous d'Agramunt les adquisicions que fa a la comarca de Balaguer⁵⁴; quan es tracta de compres fetes a Anglesola i Barbens, dona o bé morabetins, o bé sous de Barcelona⁵⁵, i quan ha d'adquirir quelcom a Lleida, paga amb sous jaquesos⁵⁶.

49. Marquesa, filla de Ramon de Cervera i Miracle d'Urgell, es va casar amb Ramon de Guardiola, fill de Ramon de Cervera i Ponceta. Vegeu Miret i Sans, *Les cases de Templers*, pàg. 292.

50. *Les cases de Templers*, pàg. 265.

51. *Les cases de Templers*, pàg. 188.

52. Vegeu A. Altisent, *Notícies socials i econòmiques de Montblanc*, pàgs. 50-61.

53. Monetàriament, Lleida va gravitar sempre en l'òrbita de les ceques aragoneses: d'Osca i Cesar Augusta en temps de l'imperi, de la taifa dels Beni Hud al segle XI, de la moneda jaquesa al segle XIII, com es pot veure en els treballs de F. Mateu Llopis, *De l'horta a Lèrida*, "l'herda", I, 1943, pàg. 46, i *Datos y documentos para la historia monetaria de Lérida*, "l'herda", V, 1945, pàg. 11. Per al segle XII, vegeu el que direm de seguida.

54. Els anys 1183 i 1184, Poblet comprà, pagant amb moneda d'Agramunt, una terra a Rocaverd (AHN, *Clero*, carp. 2036, perg. 11), una torre a l'horta de Balaguer (AHN, *Clero*, carp. 2037, perg. 10) i uns drets sobre terra de la mateixa horta (AHN, *Clero*, carp. 2037, perg. 12).

55. Entre 1182 i 1185 tenim documentats els següents tractes: préstec de 56 morabetins que deixa Poblet sobre un camp d'Anglesola (AHN, *Clero*, carp. 2034, perg. 11); Poblet dona 100 sous de Barcelona en adquirir un alou a Anglesola (AHN, *Clero*, carp. 2034, perg. 14); Poblet compra unes vinyes a Cercavins (Tàrraga) per 180 sous de Barcelona (AHN, *Clero*, carp. 2038, perg. 10); Poblet compra un camp a Barbens per 420 sous de Barcelona (Arxiu de Poblet, arm. I, cal. 25, doc. 20).

56. Exemple: el 1183, el monestir adquirí de Ponç de Pujalt el dret de prendre aigua del Femosa, per 70 sous jaquesos, en un document escrit per Carbonell, escrivà que actuava a Lleida, i en el qual figura de testimoni Bernat d'Ager, lleidatà, i s'esmenta el molí del lleidatà Bernat d'Odena (AHN, *Cart. Poblet*, fol. 94 v.). Sobre aquests personatges i el seu caràcter de lleidatans hi ha referències a l'Arxiu de Poblet, arm. I, cal. 25, doc. 20, relacionat amb AHN, *Clero*,

La conclusió és ben simple: els sous jaquesos que devia Ramon de Cervera als nostres associats signifiquen que la societat radicava a Lleida o, a tot estirar, als seus pròxims encontorns. Aquest darrer matís, però, cal eliminar-lo, car un negoci industrial, en aquella època, hem de suposar-lo establert a la capital.

Aquesta conclusió serà corroborada, com veurem, per la residència dels altres personatges que figuren en el document de dissolució.

ELS TESTIMONIS I L'ESCRIVÀ.

a) *Bertran Ramon*. Com a primer testimoni de la dissolució de la societat apareix el "Sig~~X~~num Bertrandi Raimundi": En els documents que he pogut consultar només he trobat un personatge d'aquest nom, que signa de testimoni el 1184 en una venda, per 700 sous jaquesos, d'uns drets sobre uns molins del Segrià. En el document figuren Bernat d'Àger, Andreu de Sanahuja i l'escrivà Joan d'Àger, tots lleidatans⁵⁷. Bertran Ramon era, doncs, un ciutadà de Lleida.

b) *Esteve de za Redorta*, que figura a continuació, apareix en diversos documents importants de Lleida, com la condonació de drets feta a la ciutat per Pere Ramon Cavacèquia, de què hem parlat més amunt⁵⁸, la concòrdia entre els "maiores cives et populum Ilerde" de 1213⁵⁹ i altres⁶⁰. Un document de 1207 ens assabenta, a més, que Esteve de la Redorta era un dels batlles o procuradors del pont⁶¹. Es tracta, doncs, d'un prohóm, probablement ric hisendat o comerciant enriquit, de Lleida.

c) *Guillem de Cortey*, que sembla signar per pròpia mà, és un personatge que tenim ben identificat i del qual ja hem parlat de passada: es tracta d'un escrivà professional. Guiant-nos pels documents publicats o inèdits que li coneixem, podem establir dues etapes en la seva activitat (que tenim documentada de 1180 a 1196), que responen potser a un canvi de residència. De 1180 a 1190, Guillem de Cortey actuà al servei de l'arquebisbe de Tarragona, bé que més d'una vegada escriví documents per encàrrec de particulars, ja sigui referents a afers en els quals intervenia el prelat, ja sigui en tractes purament privats. L'activitat d'aquesta etapa,

carp. 2040, perg. 4, i carp. 2059, perg. 11. Vegeu també J. Lladonosa, *La conquesta de Lleida*, Barcelona, 1961, pàgs. 32 i 42-43, i A. Altisent, *Bernat d'Àger, un lleidatà del segle XII*.

57. AHN, *Clero*, carp. 2035, perg. 9. El Segrià pròpiament dit és la zona nord del pla de Lleida: les "terres riberenques de la Noguera Ribagorçana fins a l'aiguabarreig amb el Segre" (J. Lladonosa, *La ciutat de Lleida*, I, pàgs. 21 i 22).

58. Referència a la nota 23.

59. R. Gras y de Esteve, *La Paheria de Lérida*, Lérida, 1911, pàgs. 158-161.

60. AHN, *Clero*, carp. 2068, perg. 8; carp. 2047, perg. 12; carp. 2059, perg. 12, i carp. 2060, perg. 1; AHN, *Cart. Poblet*, fol. 92 r.

61. "Nos, baiuli et procuratores... ponti... Stephanus de za Redorta... Sig~~X~~num Iohannis de Garrigues. Sig~~X~~num Stephani de za Redorta, procuratorum pontis Ylerde" (AHN, *Cart. Poblet*, fol. 83 r. i v. Vegeu també fol. 92 r.).

en la mesura que la coneixem, el nostre escrivà l'exercí en qüestions relatives a la cúria arxiepiscopal o a terres de les muntanyes de Prades, del Montsant i de la Conca de Barberà⁶². Un dels documents és la cessió que féu Guila a Bord de Girona dels seus drets al camp que Eimeric de Vilanova havia cedit a Bord. Al final d'aquest període, el 1190, Guillem de Cortey entra en l'òrbita de la cort reial⁶³.

En la segona etapa (1193-1195), Cortey exercí la seva activitat més cap al nord i el trobem treballant sempre a Lleida, com a escrivà de la reina Sança⁶⁴. Aquesta segona etapa, l'hem poguda seguir fins a l'agost

62. Vegeu *Llibre Blanch*, doc. 231, pàgs. 228 i 229; *Cart. Poblet Terr.*, doc. 54, pàgs. 28 i 29; doc. 149, pàg. 86; AHN, *Clero*, carp. 2049, perg. 10. En el segon dels documents citats, Guillem de Cortey figura com a "scriba domini archiepiscopi".

63. És el darrer dels documents citats a la nota anterior, que, escrit per Cortey "mandato Marie de Montisonis", és una donació feta per aquesta dama i el seu espòs Arnau de Salfors a la reina Sança, d'un home a la Morera. Figura de testimoni Pere de Déu, cosa que fa possible que el document sigui ja redactat a Lleida. Vegeu més amunt, nota 7, i el que direm de seguida de l'activitat lleidatana de Cortey.

64. En possim les referències següents: 1) 30-XI-1193: Pere de Puigverd juntament amb Ramon de Mercadal, veguer de la reina, per compte propi i de Sança donen a Ribera i al seu fill el "clibanon Vinaxe". Entre altres testimonis hi ha Pere de Déu. El document no fou escrit per Cortey, però ell hi posà el nom de la reina: "Ego Willelmus de Cortey, scriba domine regine, mandato ipsius nomen eius scripsi, ipsam signum suum faciente" (AHN, *Clero*, carp. 2055, perg. 14). Alfons el Cast, pel desembre del 1193, era a Perpinyà, i pel gener del 1194 passà de Barcelona a Lleida (J. Caruana, *Itinerario*, pàgs. 281 i 282); Sança havia estat a Osca el 5 de setembre mentre el rei era a l'altra vessant dels Pirineus, on, segons Miret i Sans, poques vegades seguia el seu espòs (*Itinerario del rey Alfonso I de Cataluña, II en Aragón*, "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", II, 1903-1904, pàg. 463, nota 2). Pel costat de l'itinerari dels reis, doncs, no sabem on pogué ser redactat el nostre document; però la presència de Pere de Déu i de Pere de Puigverd ens orienta clarament cap a terres de Lleida. — 2) "Mense ianuarii" del 1194, Cortey apareix en un altre document de Pere de Puigverd, pel qual aquest darrer, amb el consentiment de Ramon de Mercadal i de Pere de Déu, "stabilitor et populador de Avinaxa", concedeix a Ribera i als seus fills unes terres a Vinaixa amb l'obligació de certs pagaments; Cortey tampoc no és l'autor del document, però subscriu com "scriba domine regine" i per manament d'ella (AHN, *Clero*, carp. 2056, perg. 6). — 3) 13-I-1194: Sança cedeix terres de la Morera a R. Obac. Cortey signa dient: "hanc cartam scripsi serviens domine regine". Hi figura Bord de Girona de testimoni (vegeu la referència a la nota 29, on hem recordat també que la cort fou a Lleida aquell mes). — 4) 1-VIII-1194: Alfons el Cast fa una permuta sobre terra de Poboleda i de Siurana. Guillem de Cortey hi figura també com a escrivà de la reina (AHN, *Clero*, carp. 2849, perg. 17). — 5) 1-VIII-1194: Alfons el Cast permuta en aquesta mateixa data el domini de la Mussara per una terra de Poboleda (idèntica referència que l'anterior). — 6) 11-VIII-1194: Sança lliura, a uns anacoretes del Montsant, Ramon d'Obac amb tots els seus béns de Siurana i la Morera. Ramon de Mercadal fa de testimoni (AHN, *Clero*, carp. 2489, perg. 11. Dec aquestes tres darreres referències al meu bon amic senyor Josep Trenchs, que transcriví els documents en la seva tesina de llicenciatura dedicada a la cartoixa de Scala Dei). No consta on foren atorgats els tres documents darrerament esmentats, però el rei, que consta fou a Poblet el 31 de juliol i hi tornà a ser el 27 i 28 d'agost, datà un document a Zuera, "mense augusti" (J. Caruana, *Itinerario*, pàgs. 285-287); el més probable és que anés a aquesta darrera població entre les seves dues estades a Poblet, passant per Lleida, i que a Lleida fossin escrits aquests documents. Que el rei, a darreries d'agost, en ser a Poblet venia de Lleida ho veig comprovat pel fet que els dos documents seus datats a Poblet el dia 28 foren escrits per un escrivà lleidatà, Joan d'Àger, que, juntament amb Pere Balb que figura en un d'ells, devia haver seguit Alfons el Cast de Lleida a Poblet. (Vegeu J. Caruana, *Itinerario*, pàg. 287.) — 7) 1-VIII-1195: Cortey escriu un document pel qual Sança confirma a Pere, capellà del Vilosell, les terres que tenia allí i li concedeix alguns privilegis. Bord de Girona i Ramon de Mercadal fan de testimoni, entre altres (AHN, *Clero*, carp. 2060, perg. 8). "Mense augusti", el rei datà un document a Lleida (Miret i Sans, *Itinerario*, pàg. 469; J. Caruana, *Itinerario*, pàg. 294), i el 13 d'agost Ramon de Mercadal i Bord de Girona figuren en un document del qual ja hem dit que degué ser escrit també allí. (Vegeu també l'opinió de Caruana, *Itinerario*, pàg. 294.)

del 1195. Ara bé, el document de dissolució és del maig del 1196; Cortey hi apareix sense cap vinculació a la reina, com a simple testimoni. Però és evident que hi ha una gran probabilitat que Guillem de Cortey residís a Lleida en el moment de ser redactat el document, car quan l'hem trobat amb la cort no ha estat mai fora d'allí.

d) *Ponç, l'escrivà*. El darrer dels personatges que apareixen en l'acta de dissolució de la societat és l'escrivà⁶⁵. Com a peculiaritat personal sabem d'ell, per uns altres dos documents, que era sots-diacon⁶⁶. De la seva activitat, n'hem pogut trobar, entre els pergamins i cartularis del fons de Poblet i dels arxius de Lleida, vint-i-dos documents, que van del 1180 al 1202, la major part dels quals foren escrits per ell, alguns són còpies que ell féu i uns darrers són documents d'altres escrivans en els quals Ponç féu de testimoni.

L'activitat de Ponç presenta també, com la de Guillem de Cortey, dues etapes molt clares, que corresponen a dues zones d'actuació diverses. De la primera (1180-1185) en conservem tres documents, referents tots ells a la Conca de Barberà, que semblen escrits a Montblanc o a l'Espluga⁶⁷.

65. Cal no confondre aquest Ponç amb Ponç d'Osor i altres homònims escrivans de l'època. En tot el que segueix hem tingut ben en compte el signe notarial del nostre escrivà, ben diferent de tots els altres. Amb aquest fi, quan s'ha tractat del Cartulari de Poblet editat, per tal de distingir pel signe els documents que són realment del nostre escrivà, hem consultat directament el manuscrit. El signe de Ponç és un gran rectangle horitzontal partit de dalt a baix per una ratlla vertical i dividit en sis compartiments iguals per dues d'horitzontals. En cada compartiment el nostre escrivà feia, a més, una ratlla horitzontal trencada en dos trossos. Si hom volgués trobar una semblança concreta a aquest signe, probablement abstracte, caldria pensar en un llibre obert, ratllat i escrit a dues columnes. Si fos així, potser voldria dir que Ponç era copista de còdexs (la seva lletra, a la veritat, és força llibresca). Però no tenim cap indici sobre el valor d'aquesta suposició. En canvi, tenim força documents que atesten l'activitat notarial d'aquest escrivà.

66. AHN, *Clero*, carp. 2052, perg. 15, i Arx. Cat. Lleida, *Llibre Verd*, fol. 180 r.

67. 1) 1180: venda de Pocolul a Pere de Martel d'un hort a Montblanc (*Cart. Poblet Tarr.*, doc. 167, pàgs. 99 i 100). El tracte sembla haver estat fet a Montblanc, car tenim documentats com a montblanquins tots els testimonis: els Bordel (vegeu *Cart. Poblet Tarr.*, doc. 168, pàg. 100, i doc. 351, pàg. 215), Berenguer de Vilafranca (*Cart. Poblet Tarr.*, doc. 170, pàg. 101), Arnau Pere (*Cart. Poblet Tarr.*, doc. 350, pàgs. 214 i 215), Bernat de Roqueta (AHN, *Clero*, carp. 2062, perg. 20), Pere Francesc (*Cart. Poblet Tarr.*, doc. 350, pàgs. 214 i 215) i Guillem Bonet (*Cart. Poblet Tarr.*, doc. 351, pàg. 215). L'escrivà fa constar: "scripsit rogatus a Stephano sacerdote", i per aquesta època tenim documentat també un "Stephani, capellani de Montblanco" (*Cart. Poblet Tarr.*, doc. 252, pàgs. 152 i 153). — 2) 1183: Ponç de Cervera ven els seus drets de l'Espluga Sobirana a Ramon de Torroja i la seva muller Gaia, per 1.100 morabetins (Arxiu de la Corona d'Aragó, Pergamins de l'Espluga de Francoí, perg. núm. 526). Com a testimonis signen tres personatges que tenim molt documentats com a radicats o íntimament relacionats amb l'Espluga i amb Montblanc: Ramon de Boixadors, que tenia terres a l'Espluga, Berenguer d'Aguiló, gendre de Ramon de Cervera (senyor de l'Espluga Jussana), i Guillem de Guàrdia, fill de Ramon de Cervera. (Vegeu A. Altisent, *Un poble de la Catalunya nova*.) Signa també Guerau de Jorba, que, entre altres coses, era senyor de Montblanc, i Guillem de Torroja, que era un prevere de Montblanc i apareix en documents de la rodalia. (Vegeu *Cart. Poblet Tarr.*, doc. 251, pàg. 152; doc. 327, pàgs. 199 i 200; doc. 51, pàg. 16; doc. 66, pàg. 36, i doc. 240, pàgs. 145 i 146). — 3) 1185: testament d'Arbert de Savallà (AHN, *Clero*, carp. 2040, perg. 1), personatge que, si bé posseïa terres a Savallà del Comtat, en tenia també diverses a l'Espluga, i que deixa els seus nets sota la custòdia de Berenguer d'Aguiló i Guillem de Guàrdia, gendre i fill, respectivament, del senyor de l'Espluga Jussana. En el testament, Arbert fa deixes a Poblet, i sabem que el seu fill estava també relacionat amb el monestir, on morí. (Sobre Arbert i els seus, vegeu A. Altisent, *Un poble de la Catalunya nova*, pàgs. 191-197.) El document semblaria, doncs, escrit a l'Espluga o pels voltants.

En la segona etapa de la seva activitat (1192-1202), Ponç treballà a Lleida per encàrrec de lleidatans o de clients de la vora que hi acudien; ens ho proven disset, almenys, dels dinou documents conservats d'aquesta època ⁶⁸.

68. Són els següents, tots ells escrits per Ponç, llevat quan dic que fa de copista o de testimoni: 1) 26-V-1192: Charbert d'Albagés, la seva muller Vierna, llur filla Azalaiz i el seu espòs Domènec d'Abizanda cedeixen terra del terme de Castellldans amb diverses condicions (AHN, *Clero*, carp. 2052, perga. 15 i 16). Els Albagés estaven arrelats a Lleida. Charbert hi tenia cases, Domènec d'Abizanda també i Esteve d'Albagés hi tenia fins i tot drets feudals (AHN, *Clero*, carp. 2038, perg. 3; AHN, *Cart. Poblet*, fols. 71 r. i 86 r.— 2) 28-V-1195: Pere de Guissona, escrivà de Lleida (una sola prova, entre moltes: fa de testimoni, juntament amb Joan d'Ager, escrivà lleidatà, d'una còpia feta per Ramon Iter, un altre actiu notari de Lleida; AHN, *Clero*, carp. 2028, perg. 11), copia un document relatiu a la família Albagés. Com a testimoni de la còpia hi figura el "Signum Poncii scribe" (AHN, *Clero*, carp. 2015, perg. 3). — 3) 30-VIII-1195: els senyors de la Guàrdia dels Prats autoritzen Bord de Girona a eixamplar el seu molí (vegeu el que n'he dit més amunt) (*Cart. Poblet Tarr.*, doc. 238, pàgs. 144 i 145). En el document figuren dos testimonis de Lleida: Guillem Bru (AHN, *Clero*, carp. 2047, perg. 12) i Guillem Sanç (AHN, *Clero*, carp. 2059, perg. 11). Si recordem que per l'agost del 1195 hem trobat Bord de Girona a Lleida amb la cort, ens ho explicarem: hi eren també els senyors de la Guàrdia dels Prats, i el document fou fet a Lleida. Allí, a la cort, Bord de Girona havia obtingut l'autorització que necessitava per a engrandir el molí, i allí fou on els contractants contractaren l'escrivà. — 4) 1-V-1196: és el document de dissolució de societat objecte del present estudi. — 5) 22-VIII-1196: Causida, viuda d'Arnau Gonter, ven a Pere de Lillet, per manament del justícia de Lleida Bernat Vaca, una vinya a l'areny del pont (AHN, *Clero*, carp. 2063, perg. 11). El document duu el signe del justícia i de Guerau de Girona, que també tenim documentat a Lleida (AHN, *Cart. Poblet*, fol. 84 v.). — 6) 25-X-1196: arranament d'una discòrdia que versava entre Charbert d'Albagés i el seu gendre Domènec d'Abizanda d'una banda i Pere de Lezinà i altres de l'altra, sobre terra de Castellldans (AHN, *Clero*, carp. 2064, perg. 9). Ja he parlat més amunt dels Albagés. Quant a Pere de Lezinà, també estava radicat a Lleida (AHN, *Clero*, carp. 2040, perg. 12). — 7) 14-J-1197: Ponç escriu un document relatiu als mateixos personatges del document anterior (AHN, *Clero*, carp. 2061, perg. 20). — 8) 25-X-1197: Ponç copia un document dels Albagés. Com a testimoni de la còpia, hi ha Pere de Guissona (AHN, *Clero*, carp. 2038, perg. 3). — 9) 18-IV-1198: Guillem de Cervera dona a Arnau de Miravet (parent d'Esteve d'Albagés; vegeu el doc. núm. 8 de la present llista) la torre de Juncosa, al terme de Castellldans (AHN, *Clero*, carp. 2066, perg. 1). És sabut que Guillem de Cervera era fill del representant feudal d'Ermengol VI a Lleida, on tenia un casal. (Vegeu J. Lladonosa, *La conquesta de Lleida*, pàg. 39). — 10) 3-V-1198: Miquel Navarra clou amb l'abat de Poblet la querella que movia per raó d'unes vinyes i terres que havia donat a Poblet, a la partida lleidatana de Rufeà. Al mateix temps fa una concòrdia amb Maria d'Alentorn i els seus, als quals deixa en lliure tinença les esmentades vinyes i terres. Entre els testimonis del document figura Bernat d'Ager (AHN, *Clero*, carp. 2068, perg. 14). — 11) 3-V-1198: en la mateixa data del document anterior, Ponç escriu el reconeixement de Maria d'Alentorn a l'abat de Poblet del senyoratge de les terres i vinyes de Rufeà, sobre les quals l'abat ha aconseguit que cessi la querella de Miquel Navarra (AHN, *Cart. Poblet*, fols. 72 v. i 73 r.). Miquel Navarra està ben documentat a Lleida per altres conceptes (AHN, *Clero*, carp. 2065, perg. 6, document de Ramon Iter, amb Guillem de Cervera i Bernat d'Ager com a testimonis; el 1174 rep del rei una vinya a Palomera: AHN, *Cart. Poblet*, fol. 68 r.; figura de testimoni a Lleida el 1172: Arx. Cat. Lleida, *Llibre Verd*, fol. 332 r.; també el 1177: id., fol. 152 r.; el 1173 donà a Gardeny un cens a Lleida: ACA, *Cart. de Gardeny*, fols. 25 v. i 26 r.; i té una vinya a Palomera: AHN, *Cart. Poblet*, fol. 68 r.). — 12) 3-V-1198: encara en la mateixa data Ponç escriu un tercer document, i és la donació d'Arnau de Sadaó a Poblet de la quarta que retingué per violari en unes terres que vengué al monestir a la partida de Fontanet (Lleida) i dues peces de vinya al terme d'Aitona. En el document figura de testimoni un lleidatà conegut: Deusde Salomó (AHN, *Cart. Poblet*, fol. 80 r.; vegeu AHN, *Clero*, carp. 2060, perg. 12). — 13) 27-VII-1198: Arnau i Berenguer de Rubió fan una concòrdia amb l'abat de Poblet relacionada amb terres de Rocaverd i d'Albesa. Com a testimonis figuren Bernat d'Ager, "Pictavim aptatoris" i "Arnaldi de carnizaria" (AHN, *Clero*, carp. 2069, pergs. 2 i 3). Ja hem dit que Bernat d'Ager era lleidatà. Quant a Pictavi, surt també en altres documents de Lleida ("Pictavinum adobador", AHN, *Cart. Poblet*, fol. 82 r.; té cases a Lleida, a la parròquia de Sant Joan, sobre les quals dona a la seu: Arx. Cat. Lleida, *Llibre Verd*, fol. 258 v.) i sabem que era usuari d'un obrador a Lleida, contigu a uns banys públics que tocaven a l'escorxador (J. Lladonosa, *Proyección urbana de Lérida durante el reinado de Alfonso el Casto*, "VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón", Barcelona, 1962, II, pàg. 197). La ubicació de l'obrador de Pictavi, prop de l'escorxador, ens aclareix també la presència del testimoni "Arnau

El de dissolució de societat que estudiem, datat el 1196, fou escrit, doncs, amb tota certesa, a Lleida, on residia i treballava Ponç en aquesta època.

En el capítol següent recolliré els resultats obtinguts en el present, de cara a descobrir l'emplaçament de l'obrador de Nicolau de Sarlat i la radicació de la societat que l'aquità formà amb Bord de Girona.

III

EMPLAÇAMENT DE L'OBRAJOR I CONJECTURA SOBRE LA SEVA ACTIVITAT

L'EMPLAÇAMENT.

Hem esbrinat, en una recerca un xic laboriosa, la residència o l'itinerari dels personatges que figuren en el nostre document. Heus-ne ací les conclusions pel que fa a l'emplaçament de l'obrador de Nicolau de Sarlat.

En primer lloc, cal dir que, teòricament parlant, la dissolució de la societat i el document que en dóna fe podien haver estat fets en una població diversa d'aquella en la qual radicava la raó social. De tota manera, en la realitat, el sentit mateix de l'acte i el fet que, segons el document, tots dos socis s'hi trobaven presents (com és molt natural), ens donen no sols una probabilitat moral molt considerable, sinó, pràcticament, la certesa que l'acte de dissolució es va fer allí mateix on la societat exercia la seva activitat.

Ara bé, Bord de Girona vivia a Lleida, el document fou escrit per un escrivà de la mateixa ciutat, dos dels testimonis (Bertran Ramon i Esteve de za Redorta) eren certament lleidatans, i el tercer (Guillem de Cortey) era a Lleida en aquella època, gairebé amb tota seguretat. La reunió en la qual Bord de Girona i Nicolau de Sarlat donaren per dissolta llur societat es celebrà, doncs, a Lleida.

de la carnisseria": tot succeïa entre gent del veïnat, en un barri de treball i de comerç. Qui sap si Ponç, l'escrivà, vivia també a la vora. — 14) 23-VI-1199: Ramon de Ribelles empenyora a Gombau de Ribelles tot el dret que té a Albesa, per 800 sous jaquesos que ha rebut (AHN, *Clevo*, carp. 2071, perg. 8). La moneda jaquesa i les possessions que concixem dels Ribelles a Rufeia ens asseguren que el document fou estès a Lleida. — 15) 20-XII-1199: Ponç escriu el document de venda d'una casa a Lleida que atorga Dolça, filla de Pere Déu-salvi, a la seu (Arx. Cat. Lleida, *Llibre Verd*, fols. 171 v. i 172 r.). — 16) 7-II-1202: Maria de Sant Fèlix i el seu marit Ramon venen a Guillem Pinell una casa a la parròquia de Sant Andreu de Lleida, per 570 sous jaquesos que han cobrat (AHN, *Clevo*, carp. 2078, perg. 10). — 17) 26-VI-1202: Ponç escriu el document de renúncia, a favor de la seu de Lleida, dels delmes d'Avinfarau que retenia Gueraua, muller de Pere dez Clergues. El document és fet a Lleida, car hi figuren diversos canonges com a testimonis (Arx. Cat. Lleida, *Llibre Verd*, fols. 268 v. i 269 r.). — 18) El nostre escrivà signà també de testimoni en una còpia feta per Ramon Iter, en data desconeguda, d'un document de Lleida del 1168 (Arx. Cat. Lleida, *Llibre Verd*, fols. 180 v. i 181 r.). — 19) També en data desconeguda, Ponç, "scriba subdiaconus", amb el seu signe típic, copià un document del 1165 relatiu a Lleida i a la seu (Arx. Cat. Lleida, *Llibre Verd*, fol. 180 r.).

El negoci havia radicat a la mateixa població? Ja hem vist que Bord de Girona hi vivia, i si també tenia interessos a la Conca de Barberà i pels seus voltants (i per això hem dit que Montblanc conservava certa probabilitat), els sous jaquesos que els socis acrediten inclinen la balança, decididament, cap a Lleida. Si, directament, no consta que Nicolau de Sarlat hi visqués, resta que l'altre únic sarlatià que de moment coneixem a Catalunya n'era un dels repobladors, de l'època immediatament posterior a la reconquesta. Les dades clares que convergeixen totes cap a Lleida són suficients, doncs, per a arrossegar les dubtoses; hem de donar per adquirit que la societat formada per Bord de Girona i Nicolau de Sarlat radicava a Lleida i que Nicolau tenia allí l'obrador.

L'ACTIVITAT.

Nicolau, reforçat econòmicament per Bord, què fabricava? Directament, no en sabem res. Les conjectures que podem fer, hem de fonamentar-les, en tot cas, en el que sabem de Sarlat, lloc d'origen del soci tècnic, i el que sabem de Lleida al segle XII. Una d'elles és força seductora.

Els documents existents sobre el Périgord meridional al segle XII són molt pobres; l'edició del Cartulari de Cadouin, precedida de notes sobre la història econòmica d'aquesta regió, per J. M. Maubrarguet⁶⁹, no dona cap pista sobre la possible activitat de Nicolau de Sarlat. Sabem, d'altra banda, que durant l'Edat mitjana i moderna existí, difosa per tota la regió, la petita indústria del ferro. Però no crec que la petita societat lleidatana s'hi dediqués: a Catalunya, a l'Edat mitjana, una farga o una forja haurien estat designades per *fabrica* o per un altre mot, més aviat que per *operatorium*.

Hí ha, en canvi, una altra referència que em sembla interessant i que, malgrat que no sobrepassa la probabilitat, ens orienta al meu entendre correctament sobre l'activitat de Nicolau de Sarlat a Lleida. Són les notícies que tenim de l'existència no ja al Périgord en general, sinó a Sarlat mateix, al segle XII, d'una certa indústria i d'un comerç de teixits, estimulats per l'afluència de peregrins que acudien en gran nombre al monestir fundat a Sarlat en temps de Carlemany. Al segle XII, el monestir i el poble es desenvoluparen paral·lelament i els burgesos de Sarlat començaren d'enriquir-se amb la venda de draps. "A la regió de les Eyzies, a la vall de la Beune, llavors pantanosa, es conreava el cànem, que s'amarava, i que les filoses de la vila filaven"⁷⁰. Des del segle XII fins al segle XVII,

69. *Cartulaire de l'abbaye de Cadouin*, Cahors, 1926. Dec la informació sobre aquest cartulari a l'amabilitat del Prof. Charles Higounet.

70. Viviane Andral, *Sarlat vous parle*, Périgueux, s. a.⁸, pàgs. 7-8 i 19.

el fil de cànem hi donà lloc, segons sembla, no sols a un artesanat tèxtil, sinó a una veritable indústria, i el teixit de cànem del sarlatès féu la fortuna de la vila i de la comarca. Sembla, fins i tot, que existiren relacions comercials amb Catalunya, bé que sobre aquest darrer punt no sabem amb precisió a quina època ⁷¹.

Em sembla probable, doncs, que Nicolau de Sarlat fos un teixidor expert. El conreu de les plantes tèxtils a Lleida és atestat per documents molt antics. Així, una crònica musulmana dóna el cultiu del lli no sols com a existent a Lleida, sinó com una especialitat dels lleidatans del temps de la dominació aràbiga cultivada abundantment, amb producció de lli d'excel·lent qualitat, i objecte d'exportació a totes les comarques frontereres ⁷². I Lladonosa afirma que "fins després de la restauració cristiana, els moros de Lleida continuaven conreant llurs extenses plantacions d'aquest vegetal", com ho prova "el fet que el carrer de la Llinasseria es troba, des del segle XII, afrontant amb el barri sarraí" ⁷³.

Quant al cànem, company habitual del lli en els conreus, la seva explotació a Lleida, tradicional fins als darrers segles, és també molt antiga. "Vora la vilanova del Mercadal — escriu Lladonosa — en el segle XIII existien basses d'amarar el cànem" ⁷⁴; i al segle XVI, quan l'emperador Carles féu construir la seva flota de guerra a les dressanes de Barcelona, imposà com a condició que les eixàrcies, veles i cordatges dels vaixells fossin fabricats amb cànem de Tarragona, Lleida i Balaguer, notòriament coneguts com d'especial resistència ⁷⁵. Al segle XVIII, el cànem es cultivava a Lleida a les partides de Fontanet i Pardinyes Altes, especialment ⁷⁶.

Conjuminant, doncs, les referències que tenim sobre la seva ciutat d'origen i la de residència, em sembla probable que Nicolau de Sarlat fos un petit industrial teixidor, probablement de cànem. Els seus coneixements tècnics degueren despertar l'interès de Bord de Girona, i, associats, van explotar el negoci en una ciutat especialitzada en el conreu de plantes tèxtils. Això, almenys, em sembla una hipòtesi raonable.

Heus ací tot el que podem dir de la petita societat de què ens parla el document transcrit a continuació.

71. Dec aquestes informacions a l'amabilitat de Mme. Jacques Pénicaut, de Limoges.

72. "Els seus pobladors [de Lleida] s'han especialitzat en el cultiu del lli, del qual hi ha moltes plantacions que produeixen bones collites i d'excel·lent qualitat. El lli s'exporta a totes les comarques de les zones frontereres", escriu Ibn 'Abd al-mun'im al Himyabi (E. Levi-Provençal, *La Péninsule Ibérique au Moyen Age d'après le Kitab-ar-Rawd-al-mi'itar fi Habar al-Aktar d'ibn 'Abd al-mun'im al Himyabi*, Leyden, 1938, citat per Lladonosa, *La ciutat de Lleida*, I, pàg. 71).

73. J. Lladonosa, *La ciutat de Lleida*, II, Barcelona, 1956, pàg. 95.

74. J. Lladonosa, *La ciutat de Lleida*, II, pàg. 96.

75. Notícia reportada per F. Portillo García, art. *Cànamo*, "Enciclopedia de la Cultura Española", II, Madrid [1965], pàg. 22.

76. J. Lladonosa, *La ciutat de Lleida*, II, pàg. 96.

DOCUMENT

1196, maig, 1 [Lleida].

Bord de Girona i Nicolau de Sarlat reconeixen, davant de testimonis, haver rebut cadascú la seva part dels béns i els guanys de la societat que han format fins al moment present. Quant als 552 sous jaquesos que els deu Ramon de Cervera, declaren que se'ls han de partir.

Notum sit omnibus hominibus quod ego Burdus de Gerunda et ego Nicholaus de Sarlato, per nos et per omnes nostros, ad finem bonum et ad perfectam concordiam venimus, scilicet, de illo consorcio quod usque in hunc diem hodiernum habuimus, scilicet de operatorio, de caballe ac de lucro. In hunc, inquam, modum, quod ego B. de Gerunda, per me et per omnes meos, profiteor et recognosco quod intègre et plenarie recuperatum habeo totum meum caballe et ius meum tocus lucri de prefato consorcio. Et ideo pro bona fide et sine dolo absolvo et difinio te Nicholaum dictum prorsus et tuos, coram istis testibus, quod bene ex tota dicta societate tuus paccatus sum et ammodo a me nec a meis ullo umquam in tempore requisitus nec demandatus non sis. Ego vero Nicholaus dictus, eadem conveniencia, ita similiter ex prefato consorcio mee voluntati de omnibus rebus bene paccatus sum et coram istis ydoneis testibus confiteor, et vos, B. dictum et vestros, ex toto absolvo et difinio per secula cuncta. Sed est sciendum quod illos .D.L.II. solidos iaquensium, quos Raimundus debet de Cervaria, per medietatem habemus.

Quod est actum kalendas maii, anno Domini .M.°C.°XC.°VI.°

Sig⁺num Burdi Gerunde. Sig⁺num¹ Nicholai de Sarlato. Sig⁺num Bertrandi Raimundi. Sig⁺num Stephani de za Redorta. Ego Willelmus de Cortey iussu utriusque testis subscribo.

Poncus scribe hanc cartam scripsi et hoc ⁺ feci, notato die et anno quo supra.
(AHN, Clero, pergamins, carp. 2062, perg. 6. [Original; partit per ABC.])

1. A continuació, una y.